

Abdusamatov Xasanboy,
“Oila va xotin-qizlar” ilmiy-tadqiqot instituti ilmiy kotibi
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD

MIGRATSIYA VA QADRIYATLAR TO'QNASHUVI IJTIMOY-PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy migratsiya jarayonida qadriyatlar to'qnashuvining psixologik muammolari keltirilgan. Yangi ijtimoiy muhitga moslashish, integratsiyalash va uning usullari haqida yoritilgan. Xorijiy olimlar tomonidan qadriyatlar va migratsiya jarayonini tadqiq etilganligi yozilgan. Migratsiya jarayonida qadriyatlarni saqlab qolish bo'yicha psixologik tavsiyalar berilgan.

Tayanch so'zlar: migratsiya, qadriyatlar, assimilyasiya, intergatsiya, psixologiya, moslashish, psixologik tavsiyalar.

Аннотация. В данной статье представлены психологические проблемы конфликта ценностей в процессе современной миграции. Освещаются адаптация к новой социальной среде, интеграция и ее методы. Пишут, что зарубежные ученые исследовали ценности и миграционный процесс. Даны психологические рекомендации по сохранению ценностей в процессе миграции.

Ключевые слова: миграция, ценности, ассимиляция, интеграция, психология, адаптация, психологические рекомендации.

Abstract. This article presents the psychological problems of the conflict of values in the process of modern migration. Highlights adaptation to a new social environment, integration and its methods. They write that foreign scientists have studied the values and the migration process. Psychological recommendations for the preservation of values in the process of migration are given.

Keywords: migration, values, assimilation, integration, psychology, adaptation, psychological recommendations.

Kirish. Yevropa mamlakatlarida istiqomat qilayotgan migrantlarga mezbon mamlakatlarning yashash tarzi va madaniyati ko'proq ta'sir qilmoqda. Migrantlarning yashab turgan muhiti ularning qadriyatlar tizimining o'zgarishiga zamin bo'ladi. Rossiya Milliy tadqiqotlar universiteti xodimlari tomonidan Yevropadagi migrantlarning moslashuvida tug'ilgan joy va yashayotgan mamlakati roli bo'yicha ommaviy ongini o'rgangan¹.

Migrantlar – turli ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy muhitda o'z va begona qadriyatlar to'qnashuvida

o'zining individual-psixologik xususiyatlarini ko'rsatadigan inson jamoasi hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarning tahlillari shaxsning asosiy hayot qadriyatlari uning umrining oxirigacha o'zgarishsiz qoladi, degan hukmron g'oyani ilgari suradi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, muhojirlarning qadriyatlari, yashash tarzlari yangi ijtimoiy-madaniy muhitga ko'chib o'tgandan so'ng o'zgarishi mumkin.

Asosiy qism. Migrantlar qadriyatlarini saqlab qolish, biroz o'zgartirish yoki umuman yangi ijtimoiy omillarni qabul qilish bilan bog'liq

¹ <https://iq.hse.ru/news>

bo'lgan jarayon ularning integrallashuvi davriga hal bo'ladi. Integrallashuv qiyin va muhim jarayondir. Ontogenez bosqichlarining dastlabki yillarida, ya'ni bolalik, o'smir va o'spirinlik davrlarida boshqa hududga ko'chib o'tish, yashash holatlari kuzatilsa, intergallashuv ularning yashab turgan muhiti ta'siri doirasida bo'ladi va yangi ijtimoiy-madaniy muhitning tartib qoidasini o'zlashtiradi.

Ilmiy adabiyotlarda integratsiyaning bir nechta usullari aniqlangani ko'rsatiladi:

birinchi usul - etnik aralash yo'li bo'lib, turli etnik jamoalarning birlashishi yoki ko'chirilishi natijasida yangi urf-odatlar va o'zida mavjud bo'lgan etnik xususiyatlarning qo'shilishi orqali yangi etnik xususiyat va etnik guruh paydo bo'ladi;

ikkinchi usul – assimilyatsiya, bir etnik guruh xususiyatlarining boshqasiga singishi va o'zining milliy-madaniy yoki lingvistik xususiyatlari butunlay yo'qoladi;

uchinchi usul – etnik o'ziga xos xususiyatlar saqlab qolinadi, yangi ijtimoiy-madaniy muhit va urf-odatlardan kamroq foydalaniladi.

X.Verner muhojirlarning integratsiyalashuviga ta'sir etuvchi quyidagi omillarni ajratib ko'rsatadi:

– **birinchidan**, yangi ijtimoiy muhitda uzoq muddat qolish va avlodlar almashuvining yuzaga kelishi bilan bog'liq;

– **ikkinchidan**, migrantlar soni va yashash joyi. Hayotiy an'analarga ko'ra, ular belgilangan vaqt va joylarda uchrashuvlar tashkil qiladi. Bu esa migrantlarning ongiga salbiy va ijobiy ta'sir qiladi. Ular yuqoridagi tadbirlarda hamyurtlarining yashash tarzini o'rganadi, tahlil qiladi va o'zlashtiradi;

– **uchinchidan**, migrantlarning ta'lim darajasi va ijtimoiy-iqtisodiy holati. Minglab migrantlar o'zining milliy xususiyatiga qarab emas, jamiyatning talab qoidalariga ko'ra ish tutasi;

– **to'rtinchidan**, etnik jamoaning diniy asoslari, migrantlar e'tiqod qilayotgan dindan boshqa dinga e'tiqod qiluvchi jamiyatga kelib qolsa, integratsiya jarayoni juda sekin kechadi;

– **beshinchidan**, aksariyat mamlakatlar aholisi migrantlarga nisbatan yomon fikrda ekanligi, ba'zi hollarda dushman sifatida qarashidir².

Migrantlarning mezbon mamlakatlar jamiyatiga integratsiyalashuvi har doim ham oson kechmagan.

Chunki integratsiyalashuv jarayonining quyidagi murakkab tarkibiy qismlari mavjud: ekologik, fuqarolik, diniy, ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-psixologik va madaniy. Arab mamlakatlari, Lotin amerikasi va Xitoy davlatlarida yashayotgan migrantlarning integrallashuvi qiyin kechadi. Migrantlarga nisbatan "integratsiyasi" atamasi ilk bor fanga rus olimi E.Nitoburg tomonidan kiritilgan bo'lib, u yahudiylarni AQSHning ijtimoiy-madaniy muhitiga integratsiyalashuvi misolida ko'rib chiqqan.

Yuqoridagi omillardan bilish mumkinki, integratsiya jarayoni turli bosqich va usullar orqali amalga oshadi. Qadriyatlarini saqlab qolish, uni keyingi avlodga yetkazish har bir insonni oliy maqsadi bo'lishi kerak. Qadriyatlar bizga meros sifatida qoldirilgan bebaho boylik hisoblanadi. Kim qaysi jamiyatda tug'ilgan bo'lsa, o'sha hududning qadriyatlariga ergashishga moyillik yuqori bo'ladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, qadriyatlar to'qnashuvi yuz berganda, migrantlarning shaxsiy va o'z vatanining qadriyatlari ular ko'chib o'tgan yoki ishlayotgan mamlakat qadriyatlaridan ustun ekanligi aniqlangan. Respondentlardan Yevropa Ittifoqi fuqarolarining 35%, AQSHning 68% aholisi migrantlar yangi g'oyalar va an'analarga joriy etish orqali milliy madaniyatni yaxshilash mumkinligiga ishonishgan. Yevropa mamlakatlaridan, asosan, Germaniya (71%) va Daniya (72%)lik respondentlar migrantlar borasida optimist ekanligi aniqlangan. Ammo so'rovnoma natijalariga ko'ra, salbiy tendensiyalar ham borligi qayd etilgan. Yevropa Ittifoqi fuqarolarining 35% va AQSHning 40 % aholisi migrantlarning oqimi ortishi terrorchilik hujumlarini oshiradi, deb hisoblaydi³.

Qadriyatlar tizimida migratsiya jarayoniga mos keladigan psixologik nazariyalardan biri D.A.Leontev tomonidan taklif qilingan nazariyadir. Olim tomonidan qadriyatlar quyidagi uch tizimga bo'lingan:

– **ijtimoiy ideallar**. Bu qadriyatlarining asl shakli hisoblanadi, u oiladan tortib to insoniyat tomonidan ishlab chiqiladi. Ijtimoiy qadriyat insoniyatning mingyillik tajribasi mahsuloti hisoblanadi;

– **mujassamlashgan qadriyatlar**. Ijtimoiy qadriyatlar bizga mavhum tarzda kelmaydi, u ma'lum shaxslar tomonidan asarlar orqali yetib keladi;

² <https://www.vestnik.mgimo.ru/jour/article/viewFile/2499/2038>

³ <https://www.vestnik.mgimo.ru/jour/article/viewFile>

– shaxsiy qadriyatlar. Odamlarning faoliyati orqali sodir boʻladigan, ularni maqsad sari yetaklaydi. Ijtimoiy qadriyatlarni tan olish orqali shaxsiy qadriyatlar shakllanadi.

Migratsiya jarayoni yuqoridagi ikki qadriyatlarni ijtimoiy shaxsiy qadriyatlar toʻqnashuvi natijasida yuzaga keladi. Misol uchun, gʻarb jamiyatidan sharq jamiyatiga yoki aksi boʻlgan hodisalar. Ushbu hodisalarda qadriyatlarni idrok qilishning ikki tomoni mavjud. Agar migrant yangi ijtimoiy muhitning qadriyatlarini tan olmasa, nizo va toʻqnashuvlar yuzaga kelishi ehtimoli boʻladi. Ushbu holatda ikkita psixologik jarayon shaxsning idrok darajasi va jamiyatni darajasi oʻrtasidagi integratsiyalashuvi muhim boʻladi.

Gʻarb tadqiqot markazlari tomonidan ushbu masala oʻrganilmoqda. Turli mamlakatlarda nodavlat tashkilotlar migrantlar haqida statistik maʼlumotlarni toʻplaydi xolos. AQSHda migrantlarning idrok etishini tahlil qilib boradigan jamgʻarmalar faoliyat olib boradi. Ushbu tadqiqot markazlarida migrantlar haqida jamoatchilik fikri oʻlchanib boriladi. Bunday tadqiqotlar demokratik mamlakatlarda koʻpchilik ovozi bilan siyosiy, maʼnaviy qadriyatlarni hamda migrantlarga qaratilgan siyosatni pragmatik mulohazalar bilan bogʻlash imkonini beradi. Migrantlar bilan munosabatdagi noaniqlik, ularning faoliyatiga qaratilgan meʼyoriy hujjatlarni toʻgʻri yoʻlga qoʻyishda empirik tayanch vazifasini bajaradi.

Mezbon mamlakat aholisining migrantlarga nisbatan ustanovkasi ularning oʻsha jamiyatga integratsiyalash jarayoniga taʼsir koʻrsatadi. Migrantlarning ishsizligi turli jinoyatlarning oshishiga sabab boʻlishi mumkin.

Migratsiya qadriyati va qonunchilik haqida gap yutirilganda quyidagi uchta asosiy model mavjud:

– Birinchi model segregatsiya strategiyasi. Migrantlarga vaqtinchalik hodisa sifatida qaralib, ularni yangi ijtimoiy-madaniy muhitga moslashtirish boʻyicha keskin choralar koʻrilmaydi.

– Ikkinchi model assimilyatsiya strategiyasi. Immigrantlarga davlat jiddiy hodisa sifatida qaraladi, hukumat imkon qadar ularni jamiyatga tez qoʻshilib ketishiga harakat qiladi.

– Uchinchi model multikulturalizm modeli. Ushbu modelga koʻra, davlat tomonidan etnik va diniy guruhlariga siyosiy va iqtisodiy jarayonlarda ishtirok etishi uchun teng huquq va imkoniyatlar beriladi.

Ushbu modellar hozircha hech bir mamlakatda samarali yoʻlga qoʻyilmagan. Chunki har bir davlat oʻzining tarixiy tajribasidan kelib chiqib, migrantlar toʻgʻrisidagi qonunlarni va muayyan modellarni yaratadi. Ayni vaqtdagi jamiyat xalqaro migratsiya jarayonidagi muammolarning dastlabki bosqichlarini hal qilish darajasida, xolos. Hozirgi vaqtda qadriyatlar “madaniyatlararo” va “madaniyatlar ustidan” tizimida shakllanmoqda. Juda koʻp mamlakatlar migrantlar masalasida beʼetiborlik asosida siyosat olib boradi, natijada migrantlarning yangi ijtimoiy muhitga xulq-atvori chizigʻi oʻz-oʻzidan shakllanadi. Moslashishning oʻz-oʻzidan paydo boʻlishiga tayanish migrantlar bilan olib boriladigan siyosatning samarali yakunlanishiga olib kelmaydi.

Xulosa. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar tajribasini oʻrganish, ular bilan muntazam aloqalarni oʻrnatish yoʻlga qoʻyilmoqda. Xorij mamlakatlariga borib oʻqish va yashash imkoniyatlari oshdi. Sharqona qadriyat, oʻzbekona oilaviy munosabatlarga nisbatan oʻzgarish paydo boʻlmoqda. Bizning hudud, bizning mamlakat oʻz qadriyatlarini, sharqona va diniy meroslarini asrab qolgan kam sonli xalqlar qatoriga kiradi. Bunday bebaho meroslarni oʻrganish va har qanday ilmiy ishning mazmun mohiyati sifatida qarash lozim.

Milliy va diniy qadriyatlarimizga mutlaqo mos kelmaydigan zamonaviy oila anʼanalari vujudga kelmoqda. Toʻylarimizdagi ortiqcha sarf-xarajatlar, insonni qarz botqogʻiga solib qoʻyadigan chiqimlar, toʻydan keyin davom etadigan yuzga yaqin urf-odatlar oilaning darz ketishiga asosiy sabablardan biri boʻlmoqda. Ushbu omillar ijtimoiy tarmoqlar, migratsiya natijasida yangi muhitda koʻrgan voqea-hodisalarni va oʻsha voqea-hodisalar jamoatchilik tomonidan yuksak darajada olqishlanishlarini irdok etishi hamda oʻz hayotida aks ettirishga urinish orqali qadriyatlarga nisbatan tosh otilmoqda.

Bizning oʻz tariximiz, madaniyatlarimiz, qadriyatlarimizdan boshqa hech narsa yorugʻlikka olib chiqmasligini tushunsak, baxt – uzoqda emas ichimizda ekanligiga amin boʻlamiz. Baxtli boʻlish uchun uzoqqa ketishning keragi yoʻq, oʻzimizga kelsak boʻldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Нитобург Э. США: «Исчезающий американский еврей» — интеграция или ассимиляция? // Этнографическое обозрение. 1995. — №5.
2. Дьячков М.В. Об ассимиляции и интеграции в политических социумах// Социальные исследования. 1995. — №7. — С. 89.
3. Стокер П. Работа иностранцев: Обзор международной миграционной рабочей силы. — Москва: Академия, 1995. — С. 54–67.
4. Саид Чамлижа / Иймон ва хузун. — Тошкент: Янги аср авлоди, 2022.-128 б
5. Цапенко И.П. Социально-политические последствия международной миграции населения// МЭ и МО, 1999. — № 3. — С. 52–63.
6. Ценности — предметы и явления культуры, морали, нравственности и т.п.; явление, предмет, имеющий то или иное значение, важный, существенный в каком-то отношении. (Большой толковый словарь русского языка под ред. А.С. Кузнецова, СПб Норинт, 1998, 1036 с.)
7. Леонтьев Д.А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании., Психологическое обозрение №1, 1998.; Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций. Психологическое обозрение. 2000. — №12.